

ИСТОРИЯТА НА ДЕТСТВОТО КАТО НАПРАВЛЕНИЕ В ПСИХОИСТОРИЯТА (ТЕОРИЯТА НА ЛОЙД ДЕ МОС)

Милка Терзийска

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Историята на детството – това е кошмар, от който ние съвсем скоро започнахме да се пробуждаме. Колкото по-дълбоко навлизаме в историята, толкова по-малко са грижите за децата и толкова по-голяма е вероятността за детето да бъде убито, изоставено, пребито, тероризирано и сексуално оскърбявано. Моята задача се състои в това, да видя доколко историята на детството може да бъде извлечена от тези свидетелства, достигнали до нас (Лойд Де Мос. Психохистория. Ростов-на-Дону: Феникс, 2000).

Резюме. Целта на настоящата статия е да представи теорията на Лойд Де Мос за историята на детството. Разгледани са етапите в развитието на историята на детството като направление в психохисторията в края на XIX и през XX в., както и основните моменти в теорията на Лойд Де Мос: възгледите му за психохисторията, еволюцията на детството, периодите в развитието на историята на детството и стиловете възпитание. Открити са положителните и отрицателните страни в концепцията на Лойд Де Мос и нейната роля за развитието на историята на детството като нова изследователска област.

Keywords: Lloyd deMause, psychohistory, history of childhood

Историята на детството е сравнително нова интердисциплинарна научна област, интересът към която се развива през последните десетилетия в академичните среди на Европа и САЩ. При изследванията по история на детството доминиращи са главно два подхода: историко-социологически (с най-изтъкнат представител Филип Ариес) и психологически (разработен от Ерик Ериксън и Лойд Де Мос)¹⁾.

Социологически ориентирани историци се опитват да разкрият обективните условия и предпоставки за еволюция на понятието „детство“ и функционирането на свързаните с тях социални институти. За разлика от социалната история на детството „психологическата история“ апелира предимно към вътрешните, мотивационни процеси, опитвайки се да ги „разшифрова“

посредством психоаналитическа интерпретация на биографични данни, лична кореспонденция, дневници и други лични документи. Сред представителите на това направление има както професионални историци, така и немалко видни психиатри и психоаналитици. Един от тях е Ерик Ериксън, чиято книга „Childhood and Society“ (1950) е толкова важна за установяването на психоисторическата история на детството, колкото и книгата на Ариес „L'enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime“ (1960) за социалната история на детството (Кон, 1988: 47).

1. Възникване и развитие на психоисторията (края на XIX–XX в.)

В края на XIX и началото на XX в. на Запад са публикувани редица изследвания, с които се полагат основите на историята на детството като „направление в съвременната психоистория“⁽²⁾. През 20-те години на XX в. се появяват и статии, написани с цел приложението на концепцията на психоанализата към историята, и продължава изучаването на историята на детството. През 30-те години методът на психоанализата се използва от историците при работа над биографични съчинения, като се забелязва и тенденцията тази методология да се прилага и в работата над съвременните исторически феномени (главно немския националсоциализъм и присъщия му антисемитизъм).

През 30-те години на XX в. не съществува единен център за психоисторически изследвания и те се провеждат в различни държави, но първенството държи Германия, което се обяснява с близостта до главния исторически център на психоанализата – Австрия. В англоезичната литература болшинството от появилите се през този период статии са в САЩ. През този период се развиват и изследванията от позициите на психоаналитичния подход по проблемите за съотношението на културата и развитието на личността, човека и неговото място в обществото, детето и държавата, историята на възпитанието на децата и семейството в Англия и други държави³⁾.

След Втората световна война и разгрома на хитлеристка Германия центърът за психоисторически изследвания се премества в САЩ. Тогава са заложили основните изследователски направления в тази област, сред които е и **историята на детството**. Принос за това има Ерик Ериксън и неговата идея за формиращата роля на средата и мястото на следващите поколения в историческия процес. В това направление работят и други учени (Hole, 1947; Kuhn, 1947; Ruth, 1949). През 50-те години на XX в. окончателно се оформя това изследователско направление в историческата наука. Тогава излизат книгите на Ерик Ериксън „Младият Лутер“ (Erikson, 1958) и „Детство и общество“ (Erikson, 1959). В тези книги са заложили основите на прилагането на психоисторическите методи за изследване на историята на религията⁴⁾. В „Детство и общество“ Ериксън продължава изследването на детството и неговата роля в развитието на историческия процес от психоисторически позиции. Смята се, че именно *Ерик Ериксън е*

основоположник на психоисторията като независима научна дисциплина със собствени изследователски методи, която разглежда различни теми от политическия и историческия процес, сред които и историята на детството. Поставя се необходимостта историците да овладеят методите на психоанализата. И през 60-те години на XX в. тон в психоисторическите изследвания дава Ерик Ериксън. Излиза отново неговата книга „Детство и общество“ (Erikson, 1963) както и „Истината за Ганди“ (Erikson, 1969)⁵ и „Инсайт и отговорност“ (Erikson, 1969). През този период се появяват изследвания, които анализират различни образи на детството и семейството (Coverey, 1967; Aries, 1962; Armens, 1962), отношението към децата през XIX в. (Avery, 1965), развитието на детската литература в Англия (Darton, 1966), живота и положението на жените в колониална Америка (Holliday, 1960).

През 70-те години на XX в. в Америка се появяват редица списания, посветени на психоисторията: „Psychohistory Review“, „History of Childhood Quarterly“ (от 1973 г. „The Journal of Psychohistory“). Най-авторитетното сред тях е „The Journal of Psychohistory“ (Журнал по психоистория), редактирано от Лойд Де Мос, което предлага „психологически възглед на световните, минали и настоящи, събития“⁶). Най-често разглежданите проблеми са историята на детството, психическите травми в ранното детство и причините за тях, наказанията на децата и тяхната връзка с политическите отношения, Холокоста и историята на детството в Германия.

Наред с периодичните списания възникват и специализирани психоисторически научни организации, като най-крупната е Международната психоисторическа асоциация (International Psychohistorical Association). Нейната дейност се свързва с провеждането на изследователски проекти, които условно могат да се разделят на три групи: 1) проекти, имащи отношение към историята на детството (изучаване на историята на възпитанието на децата и развитието на семейството); 2) проекти, отнасящи се към психобиографиите (изучаване на индивидуализма в историята и изясняване на мотивите на неговото действие); 3) проекти, насочени към изучаване на груповата психоистория (мотивите за действие на големите групи в историята)⁷.

Водещите идейни принципи на психоисторията са следните: интерес към историята на детството; обяснение на историческите събития, изхождайки от този тезис; интерес към психиката и към всичко ирационално.

2. Лойд Де Мос – лидер и теоретик на психоисторията през 70-те години на XX в.

2.1. Биографични бележки и творчество

Най-широката и честолобива психоаналитическа концепция за история на детството несъмнено се явява „психогенната теория за историята“ на Лойд Де Мос (Кон, 1988: 48)⁸.

Лойд Де Мос (род. 19 септември 1931 г.)⁹⁾ е един от основателите на психохисторията, неин лидер и главен теоретик през 70-те години на XX в., директор на Института по психохистория (The Institute for Psychohistory) в Ню Йорк, редактор на „The Journal of Psychohistory“ и президент на Международната асоциация по психохистория (International Psychohistorical Association). Завършил е политически науки в Колумбийския университет и психоанализа в Националната психологическа асоциация за психоанализа (National Psychological Association for Psychoanalysis). Преподава психохистория в City University и New York Center for Psychoanalytic Training в Ню Йорк. Член е на Society for Psychoanalytic Training.

Лойд Де Мос е автор на редица важни трудове в областта на психохисторията (DeMause, 1975; DeMause, 1982; DeMause, 1984; DeMause, 2002). Сред тях е и „Еволюция на детството“ (DeMause, 1982)¹⁰⁾, в който разглежда традиционната за психохисторията тема за историята на детството. За съжаление, книгите на Лойд Де Мос по история на детството „The Evolution of Childhood“ (DeMause, 1974) и „The History of Childhood“ (DeMause, 1974 and 1975)¹¹⁾ все още не са преведени на български език¹²⁾.

2.2. Лойд Де Мос за психохисторията

Според Лойд Де Мос психохисторията е наука за „историческата мотивация“, която си поставя за цел да обясни действието на „индивидите в историческите групи“. Като методологическа основа на психохисторията той определя психоанализата. Психохисторията е сравнителна научна дисциплина, несвързана с каквито и да било исторически периоди. Според Де Мос психохисториците могат да използват методите на другите науки, за да „установят реалната последователност на историческите събития“. Разглеждайки методите на психохисториците, той отбелязва, че те се състоят в следното: 1) изследване на историческите източници – Де Мос ги определя като „исторически документи“; 2) психохисторикът е длъжен да използва опита от своята клинична практика; 3) да вземе под внимание „собствения си емоционален опит“. Де Мос пише: „невъзможно е да откриеш нещо „вън“, докато не го почувстваш „вътре“. Това позволява „да се намерят причините на мотивационните модели в ранните събития от живота на личността и тяхното реструктуриране в групата на възрастните“¹³⁾. Де Мос критикува другите исторически науки заради техния тясно специален характер. Според историците всяко историческо явление има уникален характер. В най-добрия случай съвременните историци излагат политическите събития, после икономическите, а след като ги съпоставят, заключават, че това е теория. Де Мос обвинява историците в това, че те посочват проблемите, но не се опитват да ги обяснят. Тези, които пишат биографии на политическите личности, са „най-лошите от лъжесвидетелите“. Историческите социолози обвинява в недостатъчно изучаване на семейството в миналото. Според Де Мос психохисторията може да изясни причините за много исторически явления. Тя е наука със собствен понятиен апарат. Де Мос смята, че

такива термини като „общество“, „култура“, „държава“, „социална структура“, „власт“ са холистични и вместо тях трябва да се използват: „група“, „личност“, „правителство“, „групова фантазия“, „сила“¹⁴).

В психоисторията господства принципът за „методологическия индивидуализъм“, който, според теорията на Лойд Де Мос, позволява да се обяснят груповите процеси чрез психологическите закони, които обясняват „мотивацията и поведението на индивида“. Според него достойнствата на тази наука са в това, че тя може да помогне на историците да разберат защо „определени събития са се случили именно тогава, а не в друго време“. Лойд Де Мос счита, че психоисторията може да стане „новата парадигма на историята“. Главната сфера, в която психоисторическите методи могат да намерят приложение, е изучаването на „иррационалните явления“, например религиозните движения. Лойд Де Мос посочва редица изисквания към историка, в съответствие с които следва да се прилага психоисторическият метод: 1) психоисторическото изследване трябва да бъде сравнително с цел установяване на закономерностите; 2) той отрича абсолютността на каквито и да било теории и признава тяхната взаимозаменяемост.

Не всички психоисторичници обаче отдават приоритет на методите на психоанализата в историческите изследвания. Някои смятат, че е необходимо да се прилагат и методите на традиционната историческа наука; заключенията, основаващи се на психоисторическите методи, трябва да се свържат със социалната система, иначе изводите ще бъдат необективни. При това не се отдава приоритет на тези методи: политическите институции, социалните процеси, класовата борба, ролята на икономическия фактор в очите на психоисторичниците не са особено важни. Обръщането към тях в хода на научния анализ е просто необходимо¹⁵).

Психоисторията прави опит да съедини методите на чистия психоанализ с методите на другите хуманитарни науки. Психоисторията прави много за изучаването на конкретни исторически личности, събития и явления, в това число революциите, войните, религиите. *За обясняване на изучаваните проблеми се насочва към изследването на историята на детството.* Поведението на историческите личности се обяснява с тяхното детство. Пример за това е тълкуването на психоисторичниците за дейците на Великата френска буржоазна революция (Blanchard, 1967; Vychowsky, 1955).

Според Де Мос *главната причина за всички исторически изменения е психогенезата и смяната на стила на възпитание на децата.* Счита, че историческите процеси не са еднородни – има прогресивни и регресивни процеси. Факторите, които влияят на хода на историческия процес, са биологическите различия, всевъзможните случайности, емиграцията и миграцията, културните контакти, материалните условия, войните и т.н. В историческия процес участват не социални класи и групи, а психокласи. Това са групи от индивиди със сходно възпитание в детството.

2.3. Психогенната теория: новата парадигма на историята

Според Лойд Де Мос психогенната теория може да даде на изследователите по история съвършено нова парадигма. Тя отменя обичайното „умът като *tabula rasa*“ (чиста дъска) и вместо него въвежда „светът като *tabula rasa*“. Всяко поколение се ражда на света, лишено от смисъла на предметите, които придобиват това или друго значение в зависимост от това, как бива възпитавано детето. Веднага след като се извършат достатъчно мащабните изменения на стиловете на възпитанието, книгите и другото наследство от предците отстъпват като несъответстващи на устрема на новото поколение, а обществото започва да се движи в непредсказуемо направление. Според Лойд Де Мос *на нас все още ни предстои да разберем по какъв начин изменението на стиловете на възпитание на децата е свързано с историческите изменения.*

Ако мярката за жизнеспособност на тази или онази теория се явява нейната способност да поставя интересни проблеми, то на психогенната теория ѝ предстои за завземе бъдещето. Лойд Де Мос смята, че *ние все още много смътно си представяме развитието на детето в миналото. Една от нашите първостепенни задачи ще бъде да изясним защо еволюцията на детството е протичала с различна скорост в различните страни, в различните социални класи и генеалогични линии.* Но ние вече знаем достатъчно, за да отговорим на някои много важни въпроси, касаещи изменението на системата от ценности и поведение на Запад. Преди всичко психогенната теория може да се използва при изучаването на историята на магьосничеството, магиите, религиозните движения и другите ирационални масови явления. Освен това тази теория по-нататък може да помогне да разберем защо тези или онези изменения в устройството на обществото, в политиката, в технологиите са се случвали именно в този, а не в друг момент, и точно в това направление. Възможно е, добавяйки в историята параметрите на детството, историците да престанат най-накрая да избягват психологията и да се вдъхновят за създаването на научна история на човешката природа.

2.4. Лойд Де Мос за еволюцията на детството

Една от основните теми в творчеството на Лойд Де Мос е историята на детството (DeMause, 1982: 1–64; DeMause, 1988: 135–171; DeMause, 1990: 1–29; DeMause, 1998; DeMause, 1995). Своята задача той вижда в това, да изследва доколко тази история може да бъде извлечена от свидетелствата, достигнали до нас. Според него тази възможност е останала незабелязана от историците преди него, защото „сериозната история“ дълго време е разглеждала сведенията за обществените събития, а не за частния живот. Историците са се интересували от историческите битки, а са игнорирали това, което се е случвало в домовете на хората. Вместо това психоисториците си задават въпроса как поколенията родители и деца създават между себе си това, което в бъдеще ще се разиграе на сцената на обществения живот. В този смисъл Лойд Де Мос

счита своята работа „The Evolution of Childhood“ за първото сериозно изследване по историята детството на Запад. Въпреки че и преди него историците са писали по този въпрос, той смята, че изучаването на детството тепърва започва. Официалните биографи според него са най-лошите лъжесвидетели, тъй като детството обикновено се идеализира. Само една малка част от биографите дават някаква полезна информация за първите години на своя герой. Лойд Де Мос подлага на съмнение и работите на литературните историци, които объркват книгите с живота и рисуват въображаема картина на детството, като че ли може да се узнае какво се е случвало в американското семейство от прочита на „Том Сойер“. Според Лойд Де Мос в изследванията по социална история голяма част от неприятните факти за детството са скрити, смекчени или пренебрегнати.

От всички книги по история на детството книгата на Филип Ариес очевидно е най-известната и по честота на цитиране може да се сравнява със Светото писание (Manuel, 1971: 203)¹⁶. Централният тезис на Ариес е противоположен на неговия: Ариес утвърждава, че по-рано детето било щастливо заради това, че имало свободата да се смесва с другите възрастови групи. Особеното състояние, наречено „детство“, било „изобретено“ според Ариес в началото на Новото време и това породило тираничната представа за семейството, разрушило дружбата и общителността, лишило децата от свободата им и ги подложило на насилие. За да докаже този тезис, Ариес използва два аргумента: първо, според него понятието „детство“ не било известно през ранното Средновековие. „Средновековното изкуство почти до XII в. не познавало детството или не се опитвало да го изобрази, защото художникът не бил способен да рисува дете по друг начин, освен като умален възрастен.“ (Ariès, 1973: 53). Според Де Мос този извод пренебрегва не само древното изкуство, но и многочислените свидетелства за това, че средновековните художници са могли да изобразяват реалистично децата. Неприемлив е и етимологичният аргумент в полза на това, че понятието „детство“ отсъства. Във всеки случай понятието „изобретяване на детството“ е толкова лековерно и даже е непонятно как толкова много историци го възприемат. Вторият аргумент – че съвременното семейство ограничава свободата на детето и увеличава суровостта на наказанията, също е неприемлив според него¹⁷.

За разлика от емпирическата, описателно-нарративна история, психоисторията според Лойд Де Мос е независим отрасъл от знанието, който не описва отделни исторически периоди и факти, а установява общите закони и причини за историческото развитие, коренящи се във взаимоотношенията между децата и родителите. „Централната сила на историческото изменение – пише Лойд Де Мос, – не е техниката и икономиката, а „психогенните“ изменения в личността, произхождащи вследствие на взаимодействията на сменящите се едно с друго поколения на родителите и децата.“ (Demaese, 1974: 505)¹⁸.

Този общ тезис се разкрива в серия хипотези, подлежащи на проверка на основата на емпирическите исторически данни (Кон, 1988: 48–49).

1. Еволюцията на взаимоотношенията между родителите и децата е независим източник на историческото изменение. Произходът на тази еволюция се корени в способността на сменящите се едно с друго поколения на родителите да се възвръщат (регресират) към психическата възраст на своите деца и да разрешават свързаните с тази възраст тревоги по-добре, отколкото те са правили това в своето собствено детство. Този процес прилича на психоанализ, който също така предполага връщане към вече отминалото, давайки на личността втори шанс да се срещне с детските тревоги.

2. „Генерационният стремеж“ към психическо изменение автоматически, от само себе си произтича от потребността на възрастния човек да се върне към отминалата фаза на своето развитие и от стремежа на детето към контакт с възрастните, независимо от каквито и да било социални и технологически изменения. Ето защо това може да се открие даже в периоди на социален и политически застои.

3. Историята на детството представлява последователен ред на все по-тясно сближаване между възрастните и децата, при което всяко съкращаване на психическото разстояние между тях предизвиква нова тревога. Намаляването на тази тревожност на възрастните е главният стимул на педагогическата практика на всеки период.

4. От хипотезата, че историята означава най-общо подобряване на грижите за децата, произтича, че колкото по-дълбоко отиваме в миналото, толкова по-малко ефективни са способите, с които родителите отговарят на развиващите се потребности на детето. Така че например, ако в днешна Америка жертви на лошото отношение се явяват по-малко от милион деца, то в миналото е трябвало да има момент, когато така са се отнасяли с болшинството деца и това положение се е считало за нормално.

5. Доколкото психическата структура винаги е длъжна да се предава от поколение на поколение чрез детството, възпитателните обичаи на обществото се явяват не просто една от неговите културни черти, а главно условие на трансмисията и развитието на всички останали елементи на културата; те поставят определени граници на това, което може да бъде достигнато във всички други сфери на историята. Специфичният детски опит е необходима предпоставка за поддържането на съответните културни черти, и като се променят детските преживявания, изчезват и свързаните с тях черти на културата.

2.5. Психологически принципи на историята на детството: проективна и възвратна реакция

В книгата си „Еволюция на детството“ Лойд Де Мос излага някои от психологическите принципи, приложими към отношенията между възрастния и детето в миналото, които са повлияли на психиката на следващите поколения. На първо място той разглежда какво се случва, когато възрастният се намира

лице в лице с детето, което иска нещо. Според Де Мос възрастният има три начина на реакция:

1) той може да използва детето като съд за проекция на съдържанието на своето собствено несъзнавано (проективна реакция);

2) може да използва детето като заместител на фигурата на възрастния, който е бил значим за него в собственото му детство (възвратна реакция);

3) може да съпреживее потребностите на детето и да действа, за да ги удовлетвори (реакция на съпреживяване, емпатия).

Проективната реакция е известна на психоаналитиците под различни термини – от проекция до проективна идентификация и по-конкретно натрапчиви форми на емоционално изливане върху другите. Възвратната реакция е известна на изследователите на родителите, упражняващи насилие над своите деца. Детето съществува само за да удовлетворява родителските потребности. Неспособността на детето в качеството на родителска фигура да даде очакваната от него любов винаги предизвиква наказание. Третият термин – емпатията, Де Мос използва в по-тесен смисъл – това е способност на възрастния да регресира към нивото на потребностите на детето и правилно да ги разпознава без примеси на своите собствени проекции. Освен това възрастният е длъжен в определена степен да се дистанцира от потребностите на детето, за да бъде способен да ги удовлетвори.

Проективната и възвратната реакция у родителите в миналото често са се смесвали, предизвиквайки ефект, наричан от Лойд Де Мос „двоен образ“. В този случай детето едновременно се разглежда пълно с проективни желания, подозрения и сексуални мисли на възрастния и в същото време като фигура на бащата или майката, т.е. едновременно лошо и любимо. Освен това, колкото по-дълбоко се отива в историята, толкова по-конкретни са тези реакции.

Проективните и възвратните реакции правели невъзможна вината за жестоките побои над децата, така чести в миналото. В случая родителите биели не реалното дете, а наказвали или собствената си проекция върху него, или пораждането на възвратна реакция. В инцидентите, които се случвали с децата, родителите виждали наказания за собствените си грехове. Погълнати от проекции, родителите не се грижели да предотвратят нещастieto, доколкото не виждали в това своята вина. Техните проекции правели неизбежни повторенията на нещастията с децата. Проектирането на всички неприемливи чувства върху детето според Де Мос води до прилагането на жестоки мерки спрямо него, за да бъде държано то под контрол. Например един от широко разпространените методи за контрол над децата, използвани от родителите в продължение на столетия, е сплашването им с привидения.

Всичко това не означава според Де Мос, че родителите в миналото не са обичали своите деца. Даже тези, които в наши дни бият децата си, смята той, не са садисти; те често посвоему ги обичат и понякога са способни да изразят

нежни чувства, особено ако детето не е особено взискателно. Същото може да се каже за родителите в миналото: нежност към детето изразявали преди всичко когато то спи или е било мъртво, т.е. нищо не иска. Но според Де Мос това не е любов (родителите в миналото имали смътна представа за нея), а по-скоро емоционална зрялост, изразена в потребността да гледат на детето като на самостоятелна личност, а не като на част от себе си. Трудно е да се каже каква част от днешните родители достигат и повече или по-малко последователно се придържат към емпатичното ниво. Веднъж Де Мос провел неофициално запитване до няколко психотерапевти, желаейки да изясни каква част от техните пациенти в началото на анализа са били способни да отделят личността на своите деца от собствените си проектирани потребности. Всички отговорили, че на това са способни много малко.

2.6. Периодизация на видовете отношения между родителите и децата в историята и стилове на възпитание

В исторически план Лойд Де Мос разграничава шест отделни периода с различни видове отношения между родителите и децата и различни стилове на възпитание, като признава, че психогенната еволюция протича с нееднаква скорост в различните генеалогични линии; много родители се намират на по-ранен етап; даже в наши дни има хора, които бият, убиват и насилват децата си. Освен това съществуват класови и регионални различия, които са особено важни в ново време, когато висшите класи са престанали да изпращат своите деца при кърмачки и ги възпитават сами. Затова, съставяйки схемата на периодизацията, която дава по-долу, той се ориентира по най-развитите в психогенно отношение родители в най-развитите страни, а датировката е по най-ранните упоменавания в източниците за този или онзи вид отношение с децата. Шестте последователни етапа показват постепенно сближаване на детето и родителите до такава степен, че поколение след поколение родителите бавно преодоляват своите тревоги и започват да развиват способността да разпознават и удовлетворяват потребностите на детето. Освен това, смята Де Мос, схемата дава и класификация на съвременните стилове на възпитание¹⁹⁾.

1. Инфантициден (детеубийствен) стил, който е характерен за Античността и продължава до IV в. от н.е. Над античното детство витае образът на Медея според Де Мос. Когато родителите се страхуват, че ще бъде трудно да възпитат или изхранят детето, те обикновено го убиват, а това оказва огромно влияние върху живите деца. Върху тези, които оживяват, преобладават проективните реакции, а възвратните реакции намират отражение в хомосексуални полови отношения с децата.

2. Изоставящ стил (abandoning) – от IV до XIII в. от н.е. Родителите започват да признават душа у детето и единственият начин да избегнат проявата на опасните за него проекции е фактическият отказ от него. Детето е давано на кърмач-

ка, изпращано в манастир или в заведение за малки деца, в дома на друг знатен род в качеството на слуга или заложник, дават го завинаги в чуждо семейство или го обкръжават със строга емоционална студенина вкъщи. Проекциите, както преди, са много силни: смята се, че детето е пълно със зло и затова трябва да бъде бито непрекъснато. Но възвратните реакции значително отслабват, което е видно от намаляването на хомосексуалните връзки с деца.

3. Амбивалентен стил – от XIV до XVII в. На детето вече е позволено да участва в емоционалния живот на родителите, макар че продължава да се възприема като вместилище на опасните проекции на възрастните. Задача на родителите е да „отлеят“ детето във „форма“. У философите – например Джон Лок, най-популярната метафора е сравнението на детето с мек восък, гипс, глина, на която трябва да се придаде форма. Този етап е белязан със силна двойственост. Началото на етапа може да се датира приблизително към XIV в., когато се появяват много ръководства за възпитанието на децата, разпространява се култът към Дева Мария и Младенеца Исус, а в изкуството става популярен „образът на грижовната майка“.

4. Натрапчив стил – XVIII в. Този стил става възможен след грандиозното отслабване на проективните реакции и фактическото изчезване на възвратните реакции, което е завършек на великия преход към нов вид отношения. Детето вече в много по-малка степен става обект на проекции; родителите се стараят да се сблизат с него по-тясно, да придобият власт над неговия ум и посредством тази власт да контролират неговото вътрешно състояние, гнева, потребностите, желанията, даже самата му воля. Когато детето е възпитавано от такива родители, го отглежда родната му майка; него вече не го повиват, приучват го рано да използва тоалетната, не го заставят, а го уговарят; бият го понякога, но не систематически; заставят го да се подчинява често с помощта на думите. По-рядко използват заплахите, така че става възможна истинската емпатия. На някои педиатри се удава да повишат грижите на родителите за децата и като следствие от това да снижат детската смъртност, което полага основите на демографските изменения през XVIII в.

5. Социализиращ стил – през XIX и първата половина на XX в. Доколкото проекциите продължават да отслабват, възпитанието на детето се заключава вече не в овладяването на неговата воля, а в нейната тренировка и насочване към правилния път. Учат детето да се приспособява към обстоятелствата, социализират го. Този вид отношение към детето става основа на всички психологически модели на XX в. – от фройдистката „канализация на импулсите“ до бихевиоризма на Скинър. През XIX в. бащите започват все по-често да проявяват интерес към своите деца, като понякога даже освобождават майките от грижите, свързани с възпитанието.

6. Помагащ стил – от средата на XX в. Този стил е основан на допускането, че детето е по-добро от родителите и знае своите потребности на всеки етап

от развитието си. В живота на детето участват и двамата родители, те разбират и удовлетворяват неговите растящи индивидуални потребности. Не се правят никакви опити да се дисциплинират или формират „черти“. Децата не ги бият и не ги ругаят, прощават им, ако те в състояние на стрес правят сцени. Такъв стил на възпитание изисква огромна инвестиция на време, енергия, беседи с детето, особено в първите шест години, защото е невъзможно да помогнеш на детето да реши своите ежедневни задачи, ако не отговаряш на неговите въпроси и не играеш с него. Да си слуга, а не господар на детето, да разбираш причините за неговите емоционални конфликти, да създаваш условия за развитието на неговите интереси, да умееш спокойно да се отнасяш към неговите периоди на регресия в развитието – ето какво се подразбира в този стил и все още много малко от родителите го прилагат последователно във възпитанието на своите деца. От книгите, които описват децата, възпитавани в този стил, се вижда, че в резултат израстват добри, искрени хора, които не са подложени на депресия, със силна воля, които никога не правят „като всички“ и не се подчиняват на авторитети.

2.6.1. Психогенни стилове: натрапчив стил на възпитание

В книгата си „Формиране на американската личност по пътя на психологическото видообразуване“⁽²⁰⁾ Лойд Де Мос изследва причините, породили Америка. Допускането на историците, че „историческите събития“ се предизвикват от предишните „исторически събития“, е погрешно, смята Де Мос: в научен смисъл историческото действие не обрича група хора на определено действие в бъдеще и следователно не може да бъде негова причина. Според него научното обяснение за причините на историческото събитие във всеки случай е длъжно да включва описание на това, как се е формирал историческият тип личност, в това число в детството. Както биологическата структура се предава чрез гените, така и психическата структура се предава чрез „психогенни“ взаимодействия на детето и родителя. Съвременната научна психология изучава психогенното взаимодействие между майката и детето като изходен източник на психотиповете – новите исторически типове личности.

Психологическото видообразуване, както и биологическото, е строго закономерен процес. Психическите изменения преминават през стадии, които Де Мос нарича „психогенни стилове“. Всяко ново поколение майки възпитава поредното поколение деца и се опитва да удовлетвори техните потребности с нови, по-напредничави способности, отколкото тези, които самите те са изпитвали в детството. Всяка крачка напред в психогенния стил намалява емоционалната дистанция между майката и детето. Потребността на детето предизвиква у възрастния безпокойство. Свойственият на Античността стил на детеубийство се е справял с тези страхове благодарение на такива мерки, които постоянно са поставяли под заплаха живота на детето. Много често се стигало до детеубийство, извършвано в равна степен от богати и бедни. Средновековният стил на отказ от детето не е убивал, но постоянно е отхвърлял детето, давайки

го на кърмачка, за възпитаване в чуждо семейство или в манастир. Амбивалентният стил, разпространил се през епохата на Възраждането, е разглеждал детето като безнадежден грешник, носител на зло, и в същото време силно го е идеализирал. През XVIII в., благодарение на натрапчивия стил, са се появили майки, които са могли да дадат на детето част от своята любов, но само при условие за пълен контрол над неговите емоции. В настоящето преобладава социализиращият стил, при който родителите в неявен вид манипулират детето, главно заставяйки го да почувства вина или да приеме родителските цели.

На свой ред, всеки психогенен стил дава исторически нов психотип на възрастния: типичният за Античността шизоиден характер отстъпва място на аутичния характер на Средновековието, породен от отказа от децата; след маниакално-депресивния характер на късното Средновековие идва компулсивният характер на Новото време – резултат от натрапчивото възпитание; и накрая за съвременното общество са обичайни различните типове на тревожния характер.

Всеки от тези стилове на отношения на родителите към децата се явява историческо постижение; всяка еволюционна схема съдържа в себе си и предходните етапи, последователността на психогенните стилове на миналото е едновременно и списък на съвременните психоаналитични типове личности, представляващи резултат от днешната нееднородност на стиловете на възпитание, в които ще се намерят и побой, и свръхконтрол, свойствени на натрапчивия стил. Почти всички съвременни типове възпитание са „психологически изкопаеми“, преобладаващи всеки в своята историческа епоха.

Паралелът между биологическата и психологическата еволюция не се ограничава с това, че и в двата случая в съответствие с определени закономерности се появяват нови форми. Някои от най-важните механизми, определящи различните еволюционни пътища, също се оказват еднакви. Така двата еволюционни механизма – отбор и изолация, се оказват в центъра не само на съвременната биологическа еволюция, но и на психогенната теория на историята, особено в случая с еволюцията на американската личност.

От малките момичета все по-често израствали майки от новия тип и този процес достигнал такъв размах, че в историята на детството настъпил повратен момент, когато престанали да убиват децата от женски пол като недостойни за живот и хора от втора ръка²¹⁾. *В началото на XVII в. Англия изпреварвала цяла Европа по грижата за децата, но особено това се отнасяло за английската средна класа, от която произлезли много американски майки, на които принадлежи историческото постижение – новото отношение към децата.* Докато английската аристокрация продължавала да дава децата си на кърмачки, някои майки от средната класа набирали смелостта лично да се грижат за своите деца и да се занимават с тяхното възпитание и изхранване. Такива майки стават факторът, формиращ американската личност. Американските майки първи в историята започват да изпитват двойствени чувства към детето и да

формират натрапчив стил на възпитание – черта на новото време. Следвайки този стил, майката се отнася към детето с голямо внимание и последователност, отделя повече време за неговото възпитание и по-добре съдържа своите емоции, отколкото при всички предишни стилове²²⁾.

Само в резултат на натрапчивия стил на възпитание личността е можела да се освободи от чувството на безпомощност и изоставяне в непостоянния окръжаващ я свят, предизвикано от жестокостта и непостоянството на предишните стилове на възпитание. Само такъв човек е можел да започне да развива в себе си силното „Аз“ и ярката индивидуалност – една от главните цели на личността на новото време. Благодарение на натрапчивия стил, приближаващ майката към детето и правещ я по-последователна, е започнала да изчезва потребността от проективно самоотъждествяване с детето. Новото отношение към децата става причина за ограничаване на семействата и бурното развитие на педиатрията – двата главни фактора на великото демографско изменение, изиграло голяма роля в историята на Запада. Накрая, тиранията на родителите е надеждна опора на всеки друг вид тирания и затова само възпитаните в натрапчивия стил възрастни са могли да пренебрегнат „божественото право да заповядват и да властват“, да се откажат от пасивното подчиняване и да направят революцията, бунта против авторитета главна цел на своя живот²³⁾.

По този начин Лойд Де Мос свързва стила на възпитание с историческите промени в обществото. Според него не историческите промени водят до промени във възпитанието, а обратното – историческите промени са предизвикани от стила възпитание. Той смята например, че Американската революция има не само икономически, но и психологически корени.

2.7. Феталният опит: феталната драма в различните психогенни стилове

Според Лойд Де Мос психичният живот на човека започва още в майчината утроба с феталната драма, която се припомня и се развива в по-нататъшните събития на детството. Феталната драма е формата, в която се вливат по-късните впечатления на детето, докато то осмисля важните въпроси, възникнали под влияние на вътреутробните впечатления. Колкото детето се възпитава с по-голяма любов и емпатия, толкова по-позитивни са отговорите на тези въпроси, толкова по-силно се видоизменят трудните елементи на феталната драма. В доброто възпитание всяка крачка способства за смекчаване на страховете на детето. От друга страна, всяка грешка във възпитанието оставя детето с архаичните му страхове и гняв, идващи от феталната драма, потвърждава урока, че светът е пълен с опасни обекти, и предизвиква у детето такива страхове, които се струват на психоаналитиците преувеличени и нямащи нищо общо с реалността.

Елементите на феталната драма се видоизменят под влияние на събитията от детството. Доколкото зрялото, внимателно и изпълнено с любов отношение към децата е сравнително неотдавнашно историческо постижение, то

най-малко видоизменения вариант на феталната драма трябва да се търси в ранните примитивни и архаични групи, стоящи още на инфантицидното ниво по стил на възпитание на децата. Лойд Де Мос подробно анализира данните, свидетелстващи за това, че в ранните примитивни и архаични групи феталната драма се разкрива в толкова пряка форма, че буквално всяка минута от съня и бодърстването на тези хора е била пронизана от фетална символика. Едновременно с това той дава обзор на основните фетални елементи на груповия живот на всеки исторически период, анализира основните групови фантазии и показва какви форми приема феталната драма, видоизменяйки се с еволюцията на взаимоотношенията между родителите и децата.

2.7.1. Детеубийствен стил: садистична фаза

Лойд Де Мос описва живота на австралийските аборигени, който е най-богато документиран в сравнение с останали племена. По стил на детството те се намират в детеубийствената фаза. Артур Хиплер – един от изследователите на аборигените, отбелязва, че майките са „невнимателни“ към децата, а „рутинно жестокото“ насилие даже над най-малките деца е белязано с „открито пренебрегване“ и използване на гърдата за контрол над поведението на децата. За емпатия не може да става и дума. Изследователят отбелязва, че никога не е видял възрастен, който да разхожда прохощащо дете, да му показва света, да му обяснява нещо и да проявява емпатия към неговите потребности. Всеки опит на растящото дете към независимост се счита от майката като опит да я изостави, а доколкото светът се смята за „враждебен и опасен, пълен с демони“, индивидуализацията може да има място само в незначителна степен. Освен това обичайна практика се явява постоянната сексуална стимулация на растящото дете и от двамата родители, побой и насилване от по-големите деца и сплашване от страна на другите членове на групата. Затова не е чудно, че като резултат израстват възрастни с магически начин на мислене, много примитивни както в психологическо, така и в технологично отношение²⁴). Поради този инфантициден стил на отношение към децата началният фетален опит се видоизменя незначително, само се усилюва под влияние на възпитанието.

Този немодифициран вариант на феталната драма Де Мос нарича „садистична“ фаза на инфантицидния стил, като има предвид и цялостния начин на живот на ловните племена.

2.7.2. Детеубийствен стил: садомазохистична фаза

Втората еволюционна степен на феталната драма Лойд Де Мос нарича „садомазохистична фаза“, отново опирайки се на символиката. Изобретяването на земеделието, а след това и на цивилизования градски живот през неолита е постижение, което се основава според Де Мос на еволюцията на възпитанието на

децата. Тази еволюция се заключава в това, че родителите все по-внимателно и последователно се отнасят с децата и все повече се отъждествяват с тях.

Земеделските и градските групи се отличават от ловците събирачи по това, че при тях се извършва преход от безстрастната майка, която умее да се справя със своите инфантицидни желаниа само чрез два способа – или да се слее с детето, или напълно да се отрече емоционално от него, към единството на бащата и майката, които проектират своето несъзнателно върху детето, самоотъждествяват се с него, а след това към суровата дисциплина и формиране на детето. Де Мос смята, че признаците на първите цивилизации са свързани с изобретяването на суровите физически наказания за постигане на послушание. Дори в съвременните групи колкото по-високо е нивото на културата, толкова по-последователно се провежда възпитание за постигане на „послушание, увереност в себе си и самостоятелност“. Макар и психоантрополозите да приемат обратната причинна връзка – че земеделието по някакъв вълшебен начин довежда до този тип възпитание, което е било необходимо за изобретяването и поддържането на земеделието, всъщност, смята Де Мос, връзката е обратната: еволюцията на възпитанието е първа, а след това като резултат следва изменението на културата.

Една от причините, поради които Де Мос нарича тази фаза „садомазохистична“, е способността на хората от тази епоха да се организират и да приемат мазохистичното състояние на подчинение, което е прогрес в сравнение със садистичното равенство в примитивните общества. За да имат хората лидер (крал, жрец или даже робовладелец), са необходими доверие и значително отслабване на садизма, а за усилването на разликата в богатството и властта се изисква подчиненият индивид да умее да проектира хубавите и лошите страни от своята личност върху другите. При ловците събирачи са по-силни садистичните черти, за да могат да използват механизмите на мазохистичното поведение, и е по-силна идеята за преследване, за да се доверяват на лидер.

С усилването на мазохистичната защита и възпитанието на децата в дух на подчинение архаичните цивилизации са можели да получат всички преимущества, свързани с груповата организация (напояването земеделие, груповата защита и т.н.), да започнат да развиват механизмите на егоконтрола и да изработват постепенно групово правосъдие над престъпниците. Тези достижения са свързани с психологически, а не с икономически прогрес, смята Де Мос. Икономически нищо не е пречело на ловните племена да имат крал, жрец, роби или закони срещу престъпниците.

За да бъде изживян жертвеният религиозен стил, е била необходима трансформация на инфантицидния стил на възпитание на децата в стил на изоставяне – процес, благодарение на който садомазохистичната фетална драма на древния свят се превръща в нова мазохистична версия на християнския свят.

2.7.3. Изоставящият и амбивалентният стил – тържество на мазохизма

С настъпването на християнската ера в някои гръцки и римски градове започнали да ограничават правото на родителите да убиват своите новородени деца. В едни градове се изисквало съгласието на петима съседни, преди да убият детето, в други се налагали ограничения за убийството на първите новородени деца от мъжки пол, а в Тива инфантицидът е бил забранен въобще. Тези, които надрастват инфантицидният стил на възпитание на децата, образуват първите християнски общини. Християните не се отличавали от останалите хора по произношение или начин на обличане, те се придържали към местните обичаи на хранене и живот. Както всички останали, те се женели, раждали деца, но не хвърляли новородените си.

Постижение на изоставящия и амбивалентния стил на възпитание на децата в християнската ера е била способността не така открито да проявяват инфантицидни желания, а вместо това да дават нежеланите деца на роднини, в чужди семейства или в манастир (лат. *oblatio*). Християнските родители са били способни на по-близки и по-последователни отношения с децата си, в по-малка степен изпитвали необходимостта от проекция върху подрастващото дете. В резултат на това вместо „шизоидната“ личност на инфантицидният стил християнската ера породила „гранична“ и „нарцистична“ личност, чиято основна тревога се отнасяла до изоставянето, а не до смъртта. В същото време, когато египтянинът се готвел през целия си живот за смъртта, християнинът по-скоро живеел в страх, че „Бог ще отвърне от него своето лице“. Като защита от тези страхове са били създадени основните институти на феодализма и манастирския живот, които имали строго йерархична организация и били основани на мазохистичната покорност. Животът на християнина, макар и относително чист и свободен от грехове, изисквал много повече самоконтрол и отричане от инстинктите, отколкото при античния човек. Затова мазохистичният идеал на християнския аскетизъм е можел да бъде достигнат само от единици даже сред духовенството. При това мазохистичната, хомосексуална покорност на Христос, на свещеника и феодала с цел да погълнат тяхната фалическа сила е можела да бъде стил на живот за всеки. Моделът, заложен в детството, допълнително укрепвал в юношеството. Всепобеждаващото поглъщане на фалическото могъщество чрез мазохистично хомосексуално подчинение на великия лидер придава на средновековния период характерната смесица от смирена набожност и психопатическо насилие.

В периода на късното Средновековие изоставящият стил на възпитание започнал да преминава в амбивалентен стил, а нормалните дотогава параноидно-шизоидни стилове на живот станали неприемливи. Открито параноидните епизоди все по-често започнали да приемат названието „лудост“ или „безумия“. „Светият човек“ от епохата на ранното християнство, който постоянно се самонаранявал, сега бил наричан просто „луд“²⁵.

2.7.4. Натрапчивият и социализиращият стил: съвременният национализъм като фетална драма

Благодарение на установяването на натрапчивия стил на възпитание на децата, основан главно на психологическите, а не на физическите способности за контрол, мъжете и жените в началото на Новото време първи съумели да достигнат, по думите на Мелани Клайн, „депресивна позиция“, т.е. такова отслабване на манията за преследване, което позволило на индивида да обедини добрия и лошия образ на родителите и да се сблъска с чувството за вина и репаративните чувства (reparative feelings). Тази нова личност е съумяла по-нататък да създаде науката на Новото време в интелектуалната сфера, да извърши индустриалната революция в технологичната сфера и да достигне до любовта в брака в личната сфера. Всяко постижение на личността на Новото време, както и в предишните периоди, според Де Мос, се дължи на развитието на феталните фантазии и символика, с които тези постижения са неразривно свързани²⁶⁾.

Доколкото в съвременните нации голяма част от хората са възпитани в натрапчивия и социализиращия стил, то националистическата груповата фантазия, в рамките на която сега се възплъщава феталната драма, се състои от култа на „националната воля“ във вида, в който я интерпретират избраните лидери.

2.8. Корените на ислямския тероризъм

Лойд Де Мос изследва и корените на ислямския тероризъм и ги свързва с особеностите на семейните отношения и възпитанието в много мюсюлмански страни. В статията си „The Childhood Origins of Terrorism“⁽²⁷⁾ разглежда психологическите корени на мюсюлманския тероризъм, които според него се намират в сферата на семейството, възпитанието и положението на жената. На основата на социологически, статистически и антропологически изследвания описва широката практика на клитеродектомия в около 40 мюсюлмански страни, начертава картината на физическо и сексуално насилие, анализира проблемите за възпроизводство на травмите във възпитанието и живота на човека като възрастен.

3. Критика от страна на историците

3.1. Схващането на Лойд Де Мос за детеубийството

Много от положенията на психогенната теория на Лойд Де Мос предизвикват критики от страна на историческото съобщество, но най-голям гняв предизвиква неговото утвърждаване за продължителното съществуване на детеубийствени наклонности у родителите по отношение на собственото им потомство. Според Де Мос историците отхвърлят факта, че родителите често желаят смъртта на своите деца. В стремежа си да докаже своята правота, той се опира на съществуващата литература по тази тема. От 53 статии за

детеубийство и съотношение на половете, написани от исторически демографи, всички, с изключение на една, идват до мнението, поддържано и от Де Мос: нивото на детеубийството действително е било високо в Античността и Средновековието и едва в Новото време започнало бавно да спада. От приведените данни става ясно, че величината на съотношението между половете потвърждава главния тезис на психогенната теория на Де Мос за еволюцията на детството: практиката за убийство на децата, съзнателно или несъзнателно, в течение на историята много бавно се е променяла, постепенно е намалявала, за да започне да клони към нула в съвременната епоха²⁸).

От дългата история на детеубийството Лойд Де Мос стига до извода, че това не е в резултат на бедност, тъй като от източниците става ясно, че богатите не по-малко от бедните са убивали своите деца. Степента на преобладаване на момчетата отразява нивото на детеубийство. Раждането в богато семейство е било твърде незначително преимущество, защото богатите родители често са давали децата си на кърмачка, а цялата обширна литература по тази тема свидетелства за повишена смъртност на децата, намиращи се под попечителството на кърмачки. Затова Де Мос се придържа към своето първоначално твърдение, че в Античността и ранното Средновековие огромна част от законните деца са убивани. Това засяга не само законните, а и незаконните деца, независимо от пола. Данните показват, че от незаконните деца момчетата и момичетата са убивани по равно. В късното Средновековие това явление отслабва, но едва към XVII в. детеубийството започва да се ограничава.

Анализирайки всички тези демографски свидетелства, до какъв извод можем да стигнем по отношение атмосферата на филицид²⁹), която е пронизвала живота на детето в миналото? Според Лойд Де Мос това явление все още се недооценява. По-подробен анализ на възрастовите групи показва, че истинските мащаби на детеубийството са били по-големи, отколкото изглежда на пръв поглед, защото на унищожение се подлагали и голям процент от момчетата. Всъщност инфантицидът е бил по-скоро не част от борбата за оцеляване, а способ за планиране на половата структура, редуване на децата от различен пол, промеждутъка между тях, техния максимален брой. Момчетата били убивани както за избягване на разделянето на имуществото, така и затова, че родителите вече имали достатъчен брой синове. Диспропорцията между момчетата и момичетата се наблюдавала поради факта, че момичетата били убивани по-често. В обществата на по-ранен психогенен стадий на развитие убийството на децата е можело да достигне още по-голям размах. Например убийството на половината от всички родени деца е напълно правдоподобна цифра за Античността.

Едва ли можем да си представим всички последствия на това явление за оцелелите деца. Според Лойд Де Мос, оценявайки емоционалното въздействие на детеубийството върху останалите живи деца, следва да се има предвид буквално милиони убити деца³⁰).

3.2. Психохисторията като самостоятелна наука

Още от създаването си списание „History of Childhood Quarterly: The Journal of Psychohistory“ привлича вниманието на критиката както в научната, така и в масовата преса. В болшинството от нападките срещу Лойд Де Мос и издаваното от него списание са използвани аргументите на историка Жак Барзън (Barzun, 1993: 1907). В книгата си „Клио и доктора: психохистория, квантоистория и история“ (Barzun, 1993) той оспорва мнението, че психохисторията е раздел от историята. Историята, казва Барзън, е повествователна дисциплина, разказваща какво е станало, докато психохисторията се стреми да бъде наука, концентрирана върху това, защо е станало. Книгата на Лойд Де Мос „Еволюция на детството“ и нейната първоначална версия като статия (DeMause, 1972: 36–64) са широко разкритикувани от психохисториците като съдържащи доста тясна концепция за ролята на писмената история.

След като през 1942 г. философът Карл Хемпел публикува своя очерк „Функции на общите закони в историята“ (Hempel, 1949), голяма част от философите на историята приемат, че историята не може да се счита за наука в строгия смисъл на думата и че историята никога не може да разглежда като част от своите задачи установяването на закономерности в Хемпеловия смисъл. Писаната история в хода на своите повествования може да използва някои закони, установени от другите науки, но нейните собствени задачи остават установяването на реалната последователност на историческото действие и всъщност историята казва какво е станало, а не защо е станало.

Според Лойд Де Мос психохисторията, обратно, специално се занимава с установяване на закономерностите и разкриване на причините точно в Хемпеловия смисъл. Съотношението между историята и психохисторията е аналогично на отношението между астрологията и астрономията или между геологията и физиката. Астрологията и геологията търсят последователния порядък на небето и земята, докато астрономията и физиката са лишени от всякаква описателност и се опитват да установят закономерностите, всяка в своята област. Психохисторията – науката за историческата мотивация, може да разглежда тези исторически събития, които и повествователната история, но нейната цел не е да разказва какво се е случило ден след ден. Психохисторията не разказва за събитията през този или онзи период. Тя като наука винаги е съсредоточена на проблема, докато историята – винаги на периода. Те просто имат различни задачи.

Но това не означава, казва Де Мос, че психохисторията просто използва фактите на миналото, добити от историците, за да изведе закономерностите на историческата мотивация. Подобно на астрономията и физиката, психохисторията счита за необходимо да провежда собствени изследвания и да търси материал, съответен на своите специфични интереси, черпейки го не само от миналото, но и от настоящето. Цели раздели от повествователната история

не представляват за психоисторика голяма ценност, докато в същото време обширни области, забравени от историците – например история на детството, неочаквано се разпростират от периферията към центъра на концептуалния свят на психоисториците просто затова, че стоящите пред тях въпроси често изискват материал, който няма да се намери в книгите по история.

Схващането на Лойд Де Мос, че областта на историческата мотивация е изключително във владение на психоисториците, встъпва в противоречие с често повтаряното утвърждаване на историците, че те винаги са работили с историческата мотивация, така че няма нищо ново. Прочитайки 100 исторически книги от различен характер, в специална тетрадка Де Мос отбелязва колко изречения са посветени на мотивационен анализ – не психоанализа, а въобще всякакъв опит да се обясни мотивът, всякакво проявление на внимание към темата. Резултатът от неговото изследване е, че изреченията с мотивационно съдържание не съставляват даже 1 % от целия текст на книгата, така че, смята той, темата за историческата мотивация остава на психоисториците. Трудовете по психоистория са съсредоточени на мотивационния анализ, а физическите събития от историята се упоменават само в качеството на фон. Лойд Де Мос взема за пример книгата на Стивън Рънсман „История на кръстоносните походи“ (Runciman, 1950), в която според него на мотивацията е посветена само една страница в началото, където се разказва как е било решено да започнат 400-годишните войни. Останалите няколко хиляди страници са посветени на маршрута на войските, битките и другите събития, които съставляват „историята“ на кръстоносните походи. Ако за изучаването на тези походи беше взет психоисторик, казва Де Мос, той би загубил десетилетия и би написал хиляди страници заради изясняването на въпроса какво е подбудило такова количество хора да се отправят на път заради спасението на мощите. Историкът би обвинил психоисторика в това, че той „игнорира“ цялата история на кръстоносните походи, но това би засегнало психоисторика не повече, отколкото Галилей, обвинен от страна на астролозите в „пренебрежение“ на целия звезден небосклон заради описанието на траекторията на една-единствена планета. Това не е негова задача, а повествователната история не е област на психоисториците.

Тези и много други причини, логически произтичащи от същността на психоисторията, навеждат Лойд Де Мос на мислите, че психоисторията рано или късно трябва да се отдели от историята и да оформи свое академическо ведомство. В това има практически смисъл, защото психоисторията никога не е била изключително или главно във владение на историческите факултети: голяма част от книгите или статиите, включени в „Библиография по психоистория“ (DeMause, 1975), са написани от учени от други области, а не от професионални историци; в „History of Childhood Quarterly: The Journal of Psychohistory“ сътрудничат немалко психиатри, политолози, педагози, психолози, психотерапевти, антрополози, отколкото историци. Сред неговите або-

нати историците са малцинство. Курсовете по психоистория в настояще време се четат в различни факултети, но в историческите факултети те нерядко се водят съвместно от историк и психоаналитик. Затова предложението на Лойд Де Мос за отделни факултети по психоистория не е продиктувано от сепаратистки стремежи, а от желанието да обедини разделените части на науката, за да може всички, които работят в една област, да контактуват един с друг, а не да са малцинство в различните факултети.

Предложената от Лойд Де Мос парадигма притежава две черти, несвойствени на другите обществени науки. Първо, тя изменя съотношението на физическата и психическата реалност наопаки, тъй като вместо материалният прогрес да диктува стъпките на историята, човешката психология става първична и материалната действителност се разглежда като резултат от човешките решения, осъзнати или неосъзнати, в миналото и в настоящето. Второ, за основа на историческите изменения се приемат взаимоотношенията на личностите.

4. Заключение

Психоисторията като цяло и Лойд Де Мос в частност акцентират върху личностния фактор в историята и мотивите за поведението на историческите личности, които не биха могли да се разкрият с традиционните исторически методи. Това е и най-ценното на психоаналитичния подход, прилаган при изследванията по история на детството. Психоисториците подчертават изключително важното значение на детството за психичното формиране на зрелия индивид, опитват се да обяснят неговите мотиви на поведение и ирационалните явления в индивидуалната и колективната психика.

Теорията на Лойд Де Мос съдържа редица ценни моменти: критика на романтичната идеализация на положението на децата в миналите епохи; показване на историческия характер на педагогическия хуманизъм; констатация за растящото разбиране от възрастните на автономията и субективността на децата; мисълта, че образът на детето винаги съдържа в себе си някакви проективни компоненти, без изучаването на които е невъзможна историята на детството (Кон, 1988: 50).

Освен тези положителни моменти, в теорията на Лойд Де Мос се откриват и някои слаби страни. Преди всичко възражение предизвиква тезисът за „независимостта“ на еволюцията на взаимоотношенията между родителите и децата от социално-икономическата история. Много от отбелязаните от Де Мос особености на отношенията на родителите към децата, като инфантицида например, се обясняват не толкова с „проективни механизми“, отколкото с икономическите условия³¹.

Лойд Де Мос не се ограничава само с изложение на своята теоретична концепция, но неговите работи съдържат и ценен фактически материал за

историята на детството. Основаното от него списание „History of Childhood Quarterly: The Journal of Psychohistory“ способства за развитието на изследванията по история на детството. Въпреки появата на книгата на Филип Ариес (Ariès, 1960) и на някои други, третиращи темата за историята на детството (Payne, 1916; Despert, 1965; Hunt, 1970)³²⁾, Лойд Де Мос смята, че *централният въпрос за сравнителната история на детството засега само се поставя, а до отговорите сме все още далече.*

БЕЛЕЖКИ

1. Историко-социологическият и психологическият подход невинаги са алтернативни. Американският историк Д. Хънт (Hunt, 1970) се опитва да синтезира концепцията на Филип Ариес с теорията за психосоциалното развитие на детето на Ериксън. Опирайки се на многообразието, включително архивни френски източници от втората половина на XVI и XVII в. (в частност данни за възпитанието и детството на Людовик XIII и кардинал Ришельо), Хънт дава систематическо описание на структурата и стила на живота на френското семейство от XVII в. Този опит за „историческа психология на семейния живот“ е добре приет от специалистите, но органическият синтез на психоанализата с историята се оценява като несполучлив, тъй като е малко вероятно възпитанието на наследника на престола да служи за адекватен модел на взаимоотношенията на децата и родителите от историческата епоха като цяло (Кон, 1988: 47–48).
2. Кирчанов, М.В. Психохистория: история и основные направления исследовательской деятельности. (<http://psychosphera.boom.ru/Public/psyhistori.htm>)
3. Пак там.
4. Пак там.
5. Тази книга му носи наградите „Пулицър“ и „Националното отличие за книги“.
6. Кирчанов, М.В. Психохистория: история и основные направления исследовательской деятельности. (<http://psychosphera.boom.ru/Public/psyhistori.htm>)
7. Пак там.
8. Самият Лойд Де Мос не се смята за историк, а за психохисторик. В своите произведения, например в един от първите си основни трудове по история на детството „The Evolution of Childhood“ (Demause, 1974; DeMause, Lloyd, 1982 – първа част на книгата „The Evolution of Childhood“, pp. 1–64; втора част на книгата „The Independence of Psychohistory“) той се разграничава от историците и техните изследователски методи.
9. Името му на английски е: Lloyd deMause (произнася се de-Moss). На руски се среща написано в различни варианти: Демос, Де Мос, деМос, де Моз.

10. Първа част на книгата – „The Evolution of Childhood“, pp. 1–64.
11. Това е съставен под ръководството на Лойд Де Мос колективен труд.
12. В настоящата статия се използва руското издание от 2000 г. със заглавие „Психоистория“ (Ростов-на-Дону: Феникс), което няма оригинален еквивалент на английски език. То представлява сборник от преведени на руски трудове на Лойд Де Мос (със съкращения), сред които на първо място е „Foundations of psychohistory“.
13. Кирчанов, М.В. Психоистория: история и основные направления исследовательской деятельности. (<http://psychosphera.boom.ru/Public/psyhistori.htm>)
14. Пак там.
15. Пак там.
16. Цит. по: Де Моз, Л. Психоистория. Ростов-на-Дону:Феникс, 2000 (ч. I. Еволюция детства). http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/Lloid/01.php
17. Де Моз, Л. Психоистория. Ростов-на-Дону:Феникс, 2000 (ч. I. Еволюция детства). http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/Lloid/01.php
18. Цит. по Кон И. С. Ребенок и общество: (Историко-етнографическая перспектива). М, Главная редакция восточной литературы издательства „Наука“, 1988, с. 48.
19. Де Моз, Л. Психоистория. Ростов-на-Дону:Феникс, 2000 (ч. I. Еволюция детства). http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/Lloid/01.php
20. Де Моз, Л. (2000). Психоистория. Ростов-на-Дону:Феникс. 2000. http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/Lloid/01.php
21. Практиката за убийство на момичетата възхожда към Античността, а в още по-дълбока древност – към палеолита. Тези малки момичета, които знаели за убийството на братята и сестрите от своите родители, много често изразявали като лоши майки. В Античността децата ги убивали открито, особено момичетата, затова даже у богатите родители практически никога не е имало повече от една дъщеря. През Средновековието детеубийството е срещало слаба съпротива от Църквата, но неговото ниво е намалявало много бавно. По това време широко се практикували различни форми за избавяне от децата от женски пол, в резултат на което съотношението на момчетата и момичетата силно варираше по области и класи. Това отразявало разнообразието на психогенните стилове в Европа през XVII в. Англия била столетие пред Франция и на две столетия пред останалата част на Европа по такива ключови показатели като снижаване на детеубийството, отказ от стегнатото повиване, предаване на детето на кърмачка. Във Франция даже през XVII в. 80 % от парижките деца са давани за няколко години на специално наети кърмачки на село, а след завръщането въкъщи почти веднага ги изпращали на училище. В същото време в Германия и Италия родителите още кастрирали малките момчета, например едно на всеки сто, надявайки се да спечелят от певческите им способности. В Русия в същото време новородените деца ги закалявали, като ги къпели в ледена вода. В Италия новородените ги приковавали към талига и ги излагали

на показ в религиозни процесии: майките ги отдавали на мъчителна смърт с надеждата, че като послужат на религията, ще попаднат на небето (Де Моз, Л. Психоистория. Ростов-на-Дону: Феникс, 2000 (ч. I. Еволюция детства). http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/Lloid/01.php).

22. Пак там.
23. Пак там.
24. Пак там.
25. Пак там.
26. Пак там.
27. DeMause, Lloyd. The Childhood Origins of Terrorism (in The Emotional Life of Nations, Chapter 3) http://www.psychohistory.com/htm/elno3_terrorism.html
- Вж. също: Ллойд Демос. Детские источники терроризма // XXI век: актуальные проблемы исторической науки: Материалы междунар. науч. конф., посвящ. 70-летию ист. фак. БГУ. Минск, 15–16 апр. 2004 г. / Редкол.: В. Н. Сидоров. (отв. ред.) и др. – Мн: БГУ, 2004. – С. 195–198. <http://www.elib.bsu.by/handle/123456789/1137>
28. Де Моз, Л. Психоистория. Ростов-на-Дону:Феникс. 2000 http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/Lloid/01.php
29. Филицид (Filicide – от лат. filia – дъщеря, и caedo – убивам) – убийство на собствените деца (Жмуров, 2012).
30. Де Моз, Л. Психоистория. Ростов-на-Дону:Феникс. 2000 http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/Lloid/01.php
312. Вж. мненията на И. С. Кон и историците Д. Бентон и Е. Шортер (Кон, 1988: 50-52).
32. Г. Н. Рауне (Raune, 1916) първи изучава широко разпространеното детеубийство и жестокостта по отношение на децата в миналото и особено в древността. J. L. Despert (Despert, 1965), след като дава сравнителен психиатричен анализ на лошото отношение към децата в миналото и настоящето и преглежда редица емоционални установки по отношение на децата още от древността, изразява растящия си ужас от откритието на историята за непрекъснатата „жестокост и безсърдение“. D. Hunt (Hunt, 1970), подобно на Филип Ариес се съсредоточава на уникалния документ от XVII в., дневника на Жан Ероар (Jean Héroard, 1551–1682) за детството на Людовик XIII, но го прави с по-голяма психологическа дълбочина.

ЛИТЕРАТУРА

- Жмуров, В.А. (2010). *Большая энциклопедия по психиатрии*, 2-е изд.
Кон, И. С. (1988). *Ребенок и общество: (Историко-этнографическая перспектива)*. М.: Главная редакция восточной литературы издательства „Наука“.
Ariès, Ph. (1960). *L'enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime*. Paris: Plon.
Ariès, Ph. (1962). *Centuries of Childhood*. NY.

- Ariès, Ph. (1973). *L'enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime*. Le Seuil: „Points-Histoire”.
- Armens, S. (1962). *Archetypes of Family*. Seattle.
- Avery, G. (1965). *19th century Children*. L.
- Barzun, J. (1993). *Clio and the Doctors*. Reprinted University Of Chicago Press.
- Blanchard, W. (1967). *Rousseau and the Spirit of Revolt: A Psychological Study*. Michigan.
- Bychowsky, G. (1955). *Dictatorship and Paranoja. Psychoanalysis and Social Science*. NY.
- Coverey, P. (1967). *The Image of Childhood*. Baltimore.
- Darton, F. (1966). *Children's Books in England*. Camb.
- DeMause, L. (1972). History: The Muse and Her Doctors. *American Historical Review*, 77.
- DeMause, L. (1974). *The Evolution of Childhood. History of Childhood Quarterly*, 1, 4.
- DeMause, L. (1975). *A bibliography of psychohistory*. New York: Garland Pub.
- DeMause, L. (1975). *The New psychohistory*. New York: Psychohistory Press.
- DeMause, L. (1982). *Foundations of psychohistory*. New York: Creative Roots.
- DeMause, L. (1984). *Reagan's America*. New York: Creative Roots.
- DeMause, L. (1988). On Writing Childhood History. *The Journal of Psychohistory*, 16.
- DeMause, L. (1990). The History of Child Assault. *The Journal of Psychohistory*, 18.
- DeMause, L. (1995). *The History of Childhood*. Northvale, New Jersey: Jason Aronson.
- DeMause, L. (1998). The History of Child Abuse. *The Journal of Psychohistory*, 25, (3).
- DeMause, L. (2002). *The Emotional Life of Nations*. New York: Karnac.
- Despert, J. L. (1965). *The Emotionally Disturbed Child, then and now*. New York: Vantage Press.
- Erikson, E. (1958). *Young Man Luther*. NY.
- Erikson, E. (1959). *Childhood and Society*. NY.
- Erikson, E. (1963). *Childhood and Society*. NY.
- Erikson, E. (1969). *Gandi's Truth. On the Origin of Militant Nonviolence*. NY.
- Erikson, E. (1969). *Insight and Responsibility*. NY.
- Hempel, C. (1949). The Function of General Laws in History. In: Feigl, H. & Sellars, W. (Eds.). *Readings in Philosophical Analysis*. New York: Appleton-Century-Crofts.
- Hole, G. (1947). *English Home-Life. 1450 to 1800*. L.
- Holliday, C. (1960). *Women's Life in Colonial America*. NY.

- Hunt, D. (1970). *Parents and Children in History. The Psychology of Family Life in Early Modern France*. New York – London: Basic Books.
- Kuhn, A. (1947). *The Mother's Role in Childhood Education: New England Concepts 1830–1860*. NH.
- Manuel, F. E. (1971). *The Use and Abuse of Psychology in History*. Daedalus, 100.
- Payne, G. H. (1916). *The Child in Human Progress*. New York and London, G. P. Putnam's sons.
- Runciman, St. (1950). *History of the Crusades*. 3 Vols. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ruth, B. (1949). Child Rearing in Certain European Countries. *American Journal of Orthopsychiatry*, 19.

CHILDHOOD HISTORY AS A NEW DIRECTION IN PSYCHOHISTORY (LOYD DEMAUSE'S THEORY)

Abstract. Present paper aims at revealing Loyd deMause's Theory about history of childhood. It traces the stages in development of childhood history as a direction in psychohistory at the end of XIX and XX century, as well as the basic principles in Loyd deMause's Theory: his views about psychohistory, evolution of childhood, the development stages of childhood history and education styles. The positive and negative aspects of deMause's theory are differentiated, as well as its role for the development of childhood history as a new research field.

Milka Terziyska, PhD

✉ Sofia University „St. Kl. Ohridski“
Faculty of Pre-school and Primary School Education
69A, Shipchenski Prohod Blvd.
1574, Sofia, Bulgaria
Email: milka_terziyska@abv.bg